

В.М. Ісак

*студент III курсу історичного факультету
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Тел. +38097-780-15-37; email: vasyaisak@ukr.net*

За роки I Світової війни відбулись великі зміни в Західній Україні. Українські землі знову були розпорошені між багатьма країнами. Під владою Польщі опинились Галичина і Волинь. На території Галичини «Пласт» вже існував до війни і став одним із осередків боротьби за вільну Україну. Беручи участь в різноманітних подіях пов'язаних з боротьбою за незалежність, вони підтвердили свою відданість поставленим завданням.

Ключові слова: «Пласт», Галичина, О. Тисовський, курінь, Улад.

За годы I мировой войны состоялись большие изменения в Западной Украине. Украинские земли были снова поделены между многими странами. Под властью Польши оказались Галичина и Волынь. На территории Галичины «Пласт» уже существовал до войны и стал одним из центров борьбы за свободную Украину. Принимая участие в различных событиях, связанных с борьбой за независимость, они подтвердили свою приверженность поставленным задачам.

Ключевые слова: «Пласт», Галичина, А. Тисовский, курень, Улад.

During the 1st World War great changes took place in the Western Ukraine. Ukrainian lands were once more divided between many countries. Poland governed Galicia and Volhynia. "Plast" had already existed before the war on the territory of Galicia and thus, it became one of the centers of fighting for independent Ukraine. Having participated in various events connected with the fighting for independence, they confirmed their adherence to the tasks.

Keywords: "Plast", Galicia, A. Tysovskiy, hut, Ulad.

Організація «Пласт» виникла в переддень Великої війни 1914-1918 рр., а до цього вона встигла закріпитись в Галичині і частково в Буковині, а саме в Чернівцях та ще в декількох великих містах краю. Саме Галичина на цей час стала плацдармом для поширення товариства по всій Західній Україні. Повноцінно «Пласт» відновився в Галичині 1920 р., деякі осередки були відновлені ще в 1915 р. [3: 27], і з цього часу почалося його поширення на Буковину, Закарпаття й Волинь. Після відновлення, товариство потрапило в залежність від Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і Опіки над Молоддю. Саме так воно могло проводити свою діяльність і не притіснятись владою. У складі Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і Опіки над Молоддю було створено комісію в пластових справах. Вона отримала назву Верховна Пластова Рада, під проводом О. Тисовського, що був не офіційним її лідером. До цього дана Верховна Пластова Рада була створена ще в 1916 р. і була незалежною до підпорядкування Українському Краєвому Товариству Охорони Дітей і Опіки над Молоддю [3: 27].

Головним центром діяльності «Пласту» був Львів. Саме тут у 1921 р. почалось друкування першого спеціального пластового журналу «Молоде Життя». Видавництво працювало на кошти самих пластунів, тому видань в 1921-1923 рр. було небагато. Планувалось друкувати кожного місяця, але за браком коштів виходили тільки поквартально. Тут друкували вірші, інструкції до різних видів спорту, склад полків [5: 27]. До 1923 р. було випущено три інструкції, які були написані О. Тисовським «Про працю в пластовому гуртку» та «Про пластовий закон (інтерпритація)», а також Я. Весоловським «Про пластовий однострій». Крім, цього в 1921 р. вийшов підручник О. Тисовського «Життя у Пласті», який прийшов на заміну підручника «Пласт», що став джерелом організаційних і методичних рекомендацій. У ньому предствалено основні думки обрuntuвання нового світогляду, який був започаткований після Великої війни 1914-1918 рр., розкрито сутність національного виховання, яке доповнювалось фізичним [2: 4].

Існування товариства і його активна діяльність не давала спокою владі. Вже в 1922 р. на нього почались перші гоніння. Хоча воно й перебувало під прикриттям Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і Опіки над Молоддю. Найпершими гонінню були піддані 19-й полк у Коломиї та 25-й і 26-й полки в Косові. З 1922 р. біля гори Маківки було організовано табір пластунів. Щороку вони прибирали могили на цвинтарі, де були поховані воїни Легіону Українських Січових Стрільців. В цьому таборі неодноразово бував сам О. Тисовський, який працював разом із пластунами. По закінченню відправлялась панахида за полеглими воїнами. Подібні заходи відбувались у всіх пластових осередках і таборах, які тільки почали поширюватись. Пластове таборування, яке тільки поширювалось було річним, а не літнім. Окрім річних таборів великого розмаху набув мандрівний літній табір, який проводив свої подорожі Карпатами. Часто під час таких літніх мандрів таборами організовувалися різні зустрічі, змагання між полками. Яскравим прикладом літнього мандрівного табору був перемишльський полк імені І. Богуна, який провів мандрівку Бойківщиною, що тривала все літо 1923 р. [5: 29-36; 10: 94; 13: 4a].

На 1924 р. товариство розрослося і вже вийшло за межі Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і Опіки над Молоддю. Така ситуація вимагала в найкоротший час вирішення даного питання. Вирішення, якого було призначено на 12 квітня, коли мав відбутись Верховний Пластовий З'їзд у Львові. На ньому були присутні представники від усіх полків, кількість яких на той час складала 29. На з'їзді лунали, в першу чергу, виступи, які були присвячені подальшій долі організації, але засідання на певний час було призупинене поліцейськими. Робота була продовжена. Було вирішено, що «Пласт» продовжує своє існування, як окреме товариство, але в рамках Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і Опіки над Молоддю. Найвищою установою став Верховний Пластовий З'їзд, який скликався раз на два роки. У період між З'їздами товариством керувала вибрана ним Верховна Пластова Команда, яка могла зробити зміни в Команді, про що повинна була повідомити перед наступним з'їздом. Назва «полк» була замінена на курень, а також обговорювалось питання про централізоване видавництво.

Після нововведень відбулось голосування до Верховної Пластової Ради, де головою було перебрано Тисовського, а членами Ради залишилися ті ж самі люди. Відбулось голосування до Верховної Пластової Команди, де головою був обраний Левицький. З'їзд закінчився успішно, новообрані члени приступили до своїх обов'язків [5: 27].

По закінченні Першого Верховного Пластового З'їзду починається нове життя товариства, яке закінчилось в 1930 р. заборонаю товариства і його переходом на нелегальне становище [12: 318]. Після з'їзду почалась чорна смуга для «Пласту». Москвофіли відібрали будівлю Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і Опіки над Молоддю, померли одні з основних проповідників і розповсюджувачів товариства. Крім цього влада не припинила боротись з товариством, забороняючи «Пласт» в школах, які знаходились під егідою Українського Краєвого Товариства Охорони Дітей і Опіки над Молоддю. Верховна Пластова Рада, яка була переобрана, так і не приступила до виконання своїх обов'язків. Її роботу почала виконувала Верховна Пластова Команда. Саме вона в 1924 р. приймає рішення поділити Галичину на 11 пластових округів, але дійшли згоди на 6, з центрами у Львів, Перемишлі, Станіславі, Бережанах (згодом Тернополі), Стрию (згодом Дрогобичі), Коломиї. Такий поділ був зроблений для кращого координування нагляду за пластовими відділами і кращого координування їх дій, надання настанов і т.п. На чолі кожного округу стояла Округна Пластова Команда. Також були замінені назви полків на курені. Це рішення було ще прийнято але було втілене в життя не відразу. Деякі полки були розділені на два курені, якщо вони за складом були великими.

У 1924 р. у Перемишлі у гімназіях забороняють товариства, навіть були проведені арешти опікунів. Цього ж року почали виходити «Вісті з ВПК», на сторінках яких висвітлювались накази й розпорядження, а вже з 1925 р. вони почали виходити в частині журналу «Молоде Життя». Восени 1925 р. було засновано Улад Український Старших Пластунів. Головою було обрано В. Кархуга, а в подальші роки цей пост займали В. Маркус з 1926-1927 рр., в грудні 1927 р. його зайняв Б. Кравцев, останній на посаді був В. Янов, який займав його до офіційного існування товариства. Рік у рік відбувались з'їзди Уладу Українських Старших Пластунів, на яких вирішувались нагальні питання для товариства: про заснування нових куренів та їхню діяльність. За час існування товариства було засновано 24 курені УУСП на 1925 р. і ще один в 1930 р. Найбільш відомим серед них був 3-й курінь, який мав назву «Лісові Чорти» [7].

В 1927 р. було організовано ще один Улад, який отримав назву Улад Українських Пластунів Новаків. Саме організація цього Уладу дала змогу готувати юних пластунів до подальших випробувань. Для них готувались нові табори, які існували при вже існуючих таборах. Чисельність їх була не великою, але рік за роком вона зростала. Слід також зауважити, що їх кількість залежала від місцевості, де вони утворювались. Крім, Уладу Українських Пластунів Новаків був організований ще й Улад Українських Пластунів Юнаків. За своєю чисельністю він був найбільшим Уладом. Під його керівництвом існувало з 1920 по 1930 рр. 93 курені [5: 39-56].

Пізніше коли «Пласт» розростався з великою силою, залучаючи в свої лави нові й нові сили, він став досить впливовим на землях Галичини. Цим неодноразово хотіли скористатись різні сили, серед яких була влада, церква, різного типу організації та партії. Найбільшого впливу на організацію робила польська влада вбачаючи в осередках силу, яка може керувати населенням. Але стосунки між владою і організацією були не простими. Влада робила різні перепони і цим самим відштовхувала організацію, яка й до того не тяжіла до неї. Другою стороною, яка бажала використати товариство, була лівого напрямку. Так ліві змогли прижитись при 5-му курені Уладу Українських Старших Пластунів, звідки почали вести свою пропаганду по всьому «Пластові». Через певний час їх було «винищено» у всьому товаристві. На цьому їх плив закінчився.

Крім ворожих для «Пласту» сторін впливу були ще три, які були суміжними в їх діяльності. Серед них ми можемо згадати про Українську Військову Організацію, Організацію Українських Націоналістів та греко-католицьку церкву. Дослідити вплив Української Військової Організації на «Пласт» нам не вдалось, але її послідовниця Організація Українських Націоналістів є однією з тих організацій, яка поряд з товариством мала одну й тут ж саму мету – незалежну Україну. Ця мета давала змогу об'єднувати їх, але в певний період вона їх і розвела по різні боки. Організація Українських Націоналістів проводить всяляку роботу для того, щоб «Пласт» почав підпорядковуватися їй, так як за допомогою нього можна було б мати більший вплив на населення, і цим самим збільшити число своїх послідовників. Все це призводить до поділу поглядів серед самих пластунів. Крайньою точкою їхнього мирного співіснування на перших порах стало 20 вересня 1930 р., коли Організація Українських Націоналістів проводить терористичний акт проти влади. Таку думку подає нам С. Левицький, який тоді був у керма товариства. З ним можна було б і погодитись, але вже пізніше ми побачимо, що пластуни й надалі були членами Організації Українських Націоналістів, і саме ця організація допомагала перекидати пластунів в 1939 р. до Підкарпатської України, де вони на практиці закріплювали свої знання. Крім цих організацій вплив на товариство мало духовенство. Особливо слід відзначити А. Шептицького. Він виступав меценатом і дуже часто дарував гроші або ж землю для товариства. Це напевно була одна з тих сторін з якою не відбувалось непорозумінь, а тільки взаємодопомога.

Наприкінці 1929 р. створюється Улад Українського Пластового Сеньйорату, до якого включались пластуни яким було більше 24-х років. Саме представники цього Уладу повинні були в подальшому стати на чолі куренів й допомагати розвивати майбутні покоління пластунів. Навесні 1930 р. було створено 1-й курінь ім. О. Тисовського, який постав у Львові на чолі якого став І. Чмола. Протягом 20-х рр. XX ст. Пласт видавав різного роду книги, збірки, мали навіть свої видавництва. Так, крім вже вище згаданих книг і журналів, було видано й виходили періодично: книга О. Тисовського «Пластові приписи і розпорядки» (1927), брошура В. Кархута «Пластовий однострій» (1927), у 1928 р. у Львові з'являється «Пластовий впоряд» як доповнення до впоряду «Сокола Батька» та багато інших. В травні 1929 р. у Львові було засновано видавництво «Вогні», яке згодом упродовж багатьох років підтримувало пластову видавничу діяльність. Воно було створено для видавання пластової літератури, як фахової так і не фахової, творів письменників та митців [2: 4-7]. Вже з 1930 р. почалось видавництво журналу «Пластовий шлях», в якому детально друкувались накази й розпорядження ВПК, а також статті на педагогічні й світоглядні теми [5: 50-66; 10: 94-115].

Після теракту 1930 р., та послідуєчих чотирьох років, влада заборонила діяльність «Пласту». Це було викликано тим, що серед тих хто брав участь в терактах були пластуни. З 1930 р. влада робить один із крайніх кроків, відбувається повна заборона товариства. На таку заяву від влади Верховний Пластовий Комітет видає наказ за яким всі осередки не являються розпущеними, а переходять на нелегальне становище [6]. Цей процес тривав декілька років і не був доведений до кінця. При Верховному Пластовій Команді було створено «Виконавчий» відділ, чім завданням було налагоджувати зв'язки з усіма осередками. Крім Виконавчого відділу було створено Ліквідаційну Комісію, яка займалась захистом арештованих пластунів, офіційним захистом організації, збереженням її майна, захистом і упорядкуванням таборів. Після цієї заяви влади з «Пласту» починається відтік пластунів до лав Організації Українських Націоналістів, і відносини між організаціями різко погіршуються [10: 209-224].

Офіційно до нелегального товариства входили тільки сеньйори й старші пластуни, молодь знаходилась під їх егідою, але не була включена до товариства. Табірне життя в товаристві теж змінюється, як не дивно збільшується кількість членів табору у порівнянні з 1930 р., коли «Пласт» був легальним. В 1933 р. було створено Комісію Виховних Осель і Мандрівок Молоді, під егідою яких знаходились всі табори товариства. В 1934 р. відбувається Верховний Пластовий З'їзд, на якому було узгоджено організаційну реформу. За цією реформою верхівку товариства – Верховну Пластову Команду було замінено на Пластовий Центр, якому підпорядкувались всі осередки. Крім того, підпорядкуванню підлягала й міжнародна організація Союзу Українських Пластунів Емігрантів, яка в основному базувалась в Чехословаччині [8; 10: 232]. Цього ж року було прийнято рішення про створення подібного до «Пласту» товариства, яке отримало назву «Орли». Саме через нього «Пласт» хотів офіційно продовжити своє існування. Через певний час воно перетворилось більше на товариство релігійного спрямування, і, скоріше всього, це й вплинуло на те, що між товариствами почались конфлікти, які привели до повного розриву між ними.

Визначним роком для товариства стає 1936 р. – 25-річчя товариства. За свою історію товариство не святкувало круглих дат свого заснування, або ж святкування були не настільки масштабні. Крім цього рік став визначним тому, що це була остання кругла дата в історії «Пласту» в Західній Україні, яку дозволили святкувати. Пластовий Центр створює Спеціальний комітет який повинен був організувати святкування. У Львові було організовано виставку, на якій було показано життя «Пласту», а в осередках були проведені різного виду свята. Саме це свято показало, що товариство, яке знаходиться навіть поза законом, може існувати. Після свята відбувся притік молоді до його лав [1]. Під кінець 30-х рр. стосунки між Організацією Українських Націоналістів і «Пластом» відновилися. Про це свідчить взаємодія між обома організаціями в перекиданні навчених людей до Підкарпатської України, які повинні були там підготувати місцеве населення до ведення бойових дій. Це відбувалось з кінця 1938 р. по березень 1939 р. Разом з місцевими пластунами, карпато-українська еліта допомагала в боротьбі за розширення прав краю, захищала суверенітет Карпатської України. У ці березневі дні 1939 р. більшість із захисників були вбиті на перевалах польсько-угорською армією. Саме там спільна польсько-угорська армія взяла в полон, а потім розстріляла воїнів Карпатської Січі, а в цьому військовому формуванні знаходились, як оунівці так і пластуни Галичини [9: 6-10, 139-143].

1939 р. став ключовим роком в існуванні «Пласту». У цей рік відбулось хрещення молодих пластунів у боях за незалежність, хоча більшість і загинула, але досвіду вони принесли дуже багато. Вже через декілька місяців було проведено арешти керівників товариства, серед яких були І. Чмола [3], А. Річинський, В. Кархун та багато інших. Всі вони були розміщені в різних таборах по всій Галичині. З приходом радянських військ і встановленням радянської влади їх було випущено, але ненадовго. На середину вересня 1939 р. Польщі, як держави не стає, її захоплюють з боями Німеччина й Радянський Союз. Після «возз'єднання» Галичини більша частина осередків опинилась в руках Радянського Союзу, менша в Німеччині. У Східній Галичині товариство перестає існувати, а майже весь його командний склад було арештований НКВД і відправлений на допити, а вже потім – по різних закутках Сибіру. У Західній Галичині товариство продовжило своє існування до 1941 р., але його діяльність була обмеженою [5: 73-91].

Отже, розглянувши діяльність організації «Пласт» на території Галичини в міжвоєнний період, можна дійти висновку, що тут організація пройшла деяку трансформацію, яка полягала в зміні навчання в порівнянні з минулим її періодом (1911-1914 рр.), але мета її існування залишилась такою ж, як була й до цього: підготовка військових кадрів, які в майбутньому повинні були боротись за вільну Україну. Відбувалось формування й членів товариства. Через фізичну й національно-культурну роботу виховували представників української нації, які зі зброєю в руках мають захищати рідну Батьківщину. В порівнянні з минулим періодом, нахил на військову підготовку був зниженим, почали більше приділяти увагу культурно-просвітницькій та фізичній підготовці.

Влада, яка весь час робила все для того, щоб товариство не поширювалось по краєві, забороняла різних осередків. А через певний час відбулась заборона й самого товариства. Ці перепони тільки загартували товариство, зробили його представників більш стійкими до випробувань долі.

Отже, можемо зробити висновки, що за 20-30-х рр. ХХ ст. було виховане нове покоління пластунів, яке візьме в послідуєчому участь у визвольних змаганнях наступних років, які будуть спрямовані на створення й захист суверенітету Української Держави, на боротьбу з її окупантами, серед яких були угорські, радянські, німецькі та польські війська.

ЛІТЕРАТУРА

1. Важніші дати з історії Пласту. – Режим: <http://www.plast.org.ua/about/history/zahalni/daty1961/>
2. Вовк І. Відновлення видавничої діяльності Пласту після війни (1922-1930) [Текст] / І. Вовк // Поліграфія і видавнича справа. – 2012, № 4. – С. 3–12.
3. Данилів Т. Основоположник Пласту (До 80-річчя з дня народження професора д-ра Олександра Тисовського) [Текст] / Теодор Данилів. – Мюнхен: Молоде Життя, 1966. – 46 с.
4. До дня загибелі одного із засновників Пласту, Івана Чмоли. – Режим доступу: <http://www.100kroktiv.info/2012/06/do-dnya-zahybeli-odnoho-iz-zasnovnykiv-plastu-ivanachmoly/>
5. Левицький С. Український Пластовий Уклад в роках 1911–1945 в спогадах автора (Причинки до історії Пласту) [Текст] / Северин Левицький. – Мюнхен: Молодече життя, 1967. – 131 с.
6. Ліквідація Пласту в Галичині на сторінках газети «Діло». – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://100kroktiv.info/2012/11/likvidatsiya-plastu-v-halychyni-na-storinkah-hazety-dilo>
7. Лісові Чорти. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Лісові_Чорти
8. Нарис з історії Пласту в середовищі українських емігрантів (1920-30-ті рр.). – Режим доступу: [//100kroktiv.info/2012/10/narys-z-istoriji-plastu-v-seredovyschi-krajinskyh-emihrantiv-1920-30ti-rr/](http://100kroktiv.info/2012/10/narys-z-istoriji-plastu-v-seredovyschi-krajinskyh-emihrantiv-1920-30ti-rr/)
9. Підгіря О. Карпатська Січ: військове формування Карпатської України / О. Підгіря. – К.: Темпора, 2010. – 152 с.
10. Савчук Б. Український Пласт 1911-1939 рр. / Б.Савчук. – Івано-Франківськ, 1996. – 267 с.
11. Сич О. Нарис з історії Пласту [Текст] / Олександр Сич. – Івано-Франківськ, 1999. – 80 с.
12. Трофим'як Б.Є. Гімнастично – спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини [Текст] / Б. Трофим'як. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 691 с.
13. Ювілейні святкування 70-річчя О. Тисовського // Вогонь Орлиної Ради. – Нью-Йорк-Торонто. – Ч. 14. – С. 3 – 8.

*Рекомендовано до друку науковим керівником ст.в. Г.С. Левченко
Стаття надійшла до редакції 25.05.2015*